

Thomas Gordon könyvei szülőknek és tanároknak

2021.09.12.

Bevezető

Mire Thomas Gordon amerikai pszichológusnak a 60-70-es évek fordulóján írt két könyve a Gondolat Könyvkiadó gondozásában megjelent Magyarországon, addigra a szerző a 80-as évek végén egy újabb könyvet írt a gyerekek és a szülők, illetve a tanárok közötti konfliktusok témájáról. Ha így azt vesszük alapul, hogy az új könyvnek a magyar fordítása hasonlóképpen 25 évbe telik, akkor talán megbocsátja az olvasó, ha ezt a könyvet is „dolgozatunk” tárgyának tekintjük.

Tesszük ezt nem csupán a frissesség egyébként szép erénye kedvéért, hanem azért is, mert az új könyvben Gordon az időközben eltelt 15 év tapasztalatait és gondolatait is rögzíti. Ráadásul olyan évek tapasztalatát, amely alatt az USA-ban a Reagan nevével fémjelzett konzervatív szemléletmód jutott uralomra. Ez a szemléletmód a gyermeknevelésről vallott konzervatív nézeteket is felelevenítette, sok tekintetben hasonlóan ahhoz, ami a mai magyar társadalomban az utóbbi időben végbement.

Találkozásom a Gordon módszerrel

Thomas Gordon könyveivel való ismeretségem 1987 tavaszán véletlenül kezdődött. Ekkor került kezembe egy gépiratú fordítás, amelynek „A tanári hatékonyság fejlesztése” volt a címe. Bár a cím egy kicsit nyakatekertnek tűnt, mégis nekikezdtém az olvasásnak. Nem is tudtam letenni, sőt másnap újra nekifogtam még egyszer, alaposabban elolvasni. Nem utoljára. Azóta foglalkoztat mindaz, amit a könyvből, majd

utána a szerző – Thomas Gordon – alapította kaliforniai Effectivness Training Intézet munkatársaitól, illetve képviselőitől tanultam. Mindehhez a tapasztalathoz társul még az is, amit mint már, a módszer magyar tanárainak egyike, a módszer tanítása során a szülőktől, tanároktól tanultam.

Miközben a módszer tanulójból annak tanárává léptem elő, tipikus utat követtem a Thomas Gordon alapította „modern” „szerzetesrendben”. E hasonlat nem véletlen: A Gordon-módszer vagy az új könyv szerint a Gordon-modell a könyvek mellett – azzal összemérhető intenzitással – a személyes hatás és a jó tanítási módszerek révén, a „rend” tanárai által szervezett csoportos tréningek útján is terjed. (Ennek csak egyik jele, hogy a Gondolat Kiadónál legutóbb megjelent „A szülői eredményesség tanulása” című könyv utolsó lapján már olvashatók a Magyar Gordon Iskola tanfolyamszervező központjának címei.)

Ahogy a katolikus egyház kebelén belül számos szerzetesrend létezett és létezik, úgy él a Gordon-rend a humanisztikus pszichológia Carl Rogers alapította „egyházában”. Gordon maga Rogers tanítványa volt Chicagóban a 40-es években. Olyan kreatív tanítvány, aki az alapító atya szellemét megtartva a módszert jól taníthatóvá dolgozta át, és kiegészítette – más irányzatok – elsősorban az asszertivitási tréningek tanításával és tapasztalataival.

A „szerzetesrend” tanárok nemzetközi hálózatán alapul. Tanár lehet bárki, aki elvégez egy 30 órás 15-25 résztvevővel dolgozó alaptanfolyamot (tréninget), majd egy hasonló hosszúságú tanárképzőt. Csoportot már magának kell gyűjtenie, és ennél fogva Gordon-tanárként, illetve – ahogyan ezt mi nevezzük – instruktorként már csak azok élnek meg – akár mellék-, akár főállásban is -, akiknek sikeres csoportjai nyomán újabb csoportok gyűlnek össze.

A tréningek anyaga természetesen a „rend” alapítói, illetve munkatársai által kidolgozott tananyag, illetve annak az egyes

tanár és a rend nemzeti szekciója által átgyúrt változata. Ami a fentebb említett Magyar Gordon Iskolát illeti, annak vezetője F. Várkonyi Zsuzsa, akinek úttörő szerepe volt Gordon eszméinek a magyar szülők és tanárok körébe való behozatalában. Ebben valóban elsők és mindeddig egyetlenek vagyunk a volt keleti blokkban. A Gordon Iskolához jelenleg kb. 100-150 kiképzett tanár tartozik, és az eddig Magyarországon Gordon-tanfolyamon résztvettek száma eléri a 2500-3500 főt.

A nemzetközi „szerzetesrendnek” ez idő szerint az USA számos államán kívül a világ 27 országában van hasonló helyi szervezete, amelyek tanáraik segítségével évente összesen kb. 30 000 szülőt, tanárt, asszonyt, fiatalot képeznek ki, Taivantól Izlandig, Svédországtól Dél-Afrikáig.

Gordon könyvei

Gordon könyvei a tréningek tapasztalatának kontrollja mellett születtek meg, „Fogamzásuk” 1962-re tehető, amikor Gordon először ajánlotta fel a kaliforniai Pasadénában 17 szülőnek azokat a módszereket, amiket addig maga alkalmazott tanácsadói gyakorlatában és otthon. Két év sem telt el, és újabb sikeres kurzusok után dolgozni kezdtek az első Gordon-instruktorok. Újabb két év múlva 1966-ban már több mint 600-ra emelkedett a résztvevők száma, és 1968-ban Gordon elkezdte a könyv írását, amely azután 1970-ben jelent meg először.

A könyv az akkori idők egyik bestsellerévé vált, és ezen a sikeren felbuzdulva irts meg Gordon az 1967-ben beindított tanárihatékonyság-fejlesztő kurzusok tapasztalatait, a , amely 1974-ben jelent meg első kiadásban. Ebben az évben a tréningeket végzettek száma már elérte a 100 ezret.

Minden bizonnyal azt várja most az olvasó, hogy folytassuk a sikersorozat dokumentálását. Ez azonban csak tündérmesékben van így, a valóságban a dolgok egészen másként alakultak. Igaz ugyan, hogy a hetvenes években a tréning és a módszer

megkezdte európai sikerkörútját, és a résztvevők száma ma már túllépte az 1 milliót, de az is igaz, hogy az amerikai fellendülést a 80-as évek eleje óta a látogatottság visszaesése jellemzi.

Az ok nyilvánvalóan a konzervatív gondolkodás és világszemlélet megerősödésével magyarázható. Ennek a hullámnak a szimptomája volt a gyerekevelés területén a „merj fegyelmezni” stílusú könyvek megjelenése. Az az optimizmus, amellyel Gordon a . könyv elején arra számított, hogy az a változás, amely szerint a könyvnek elolvasása vagy a tréningen való részvétel hatására a „tanárok arról számolnak be, hogy szóhasználatukban fokozatosan csökkennek az olyan kifejezések, mint felügyelni, irányítani, büntetni, fenyegetni, korlátokat szabni, rendet teremteni, érvényt szerezni, törvényt lefektetni, keménynek lenni, megróni, leszidni, utasítani, megkövetelni és így tovább” – általános lesz.

Ma már persze könnyű megállapítani, hogy az a remény, hogy a fentiek helyett „a tanárok új kifejezéseket kezdenek használni – például problémamegoldás, a konfliktus feloldása, befolyásolás, konfrontálás, közreműködés, együttműködés, közös döntéshozatal, szerződéses viszony a diákokkal, kölcsönös megegyezés, megbeszélés, az igények kielégítése, a nehézségek leküzdése” – máig sem vált a tanárok és szülők többsége számára mindennapivá.

Ebben a szituációban érezte úgy Gordon, hogy komolyan szembe kell nézni azoknak a köröknek az álláspontjával, akik kifejezetten az ő hite szerint ellentétes álláspontot vallanak. Ennek a szembenézésnek az eredménye az 1987-ben befejezett új könyv, amely a kizárólag vakfegyelemhez vezető fegyelmezés helyett a Gordon-modellt mint az ÖN-fegyelmezett gyerekekhez vezető utat ajánlja a , illetve a képest új bizonyítékokkal és gondolatokkal kiegészítve.

A módszer elemei

E hosszas bevezető után joggal várja az olvasó, hogy valamit mondjunk a könyv tartalmáról is. Az előző hosszabb idézet a . könyv elejéből származik, és ezért nem tartalmazza azt a négy központi fogalmat, amely minden Gordonkönyv alapját és kulcsát képezi: értő figyelem (aktív hallgatás), én-üzenet, szükségleti és értékkonfliktus.

Ezek azok a fogalmak, amelyek körül a Gordon-modell forog. Míg azonban a magyarra lefordított két könyv a fogalmakat a leírt sorrendben tárgyalja, addig az új könyv egy hosszabb elméleti bevezető rész után az én-üzenetekkel halad a szükségleti és értékkonfliktusokon át az értő figyelem felé. Hogy ennek a látszólag sorrendi változtatásnak a magyarázatát megadhassuk, előbb – nagyon röviden – meg kell világítanunk az egyes fogalmak tartalmát.

Az értő figyelem a kisebb-nagyobb problémával küszködő gyermek meghallgatásának, a probléma megoldásában való segítség új útját mutatja be. Sokszor előfordul az, hogy a szülők, tanárok lebecsülik a gyerekek problémáit, vagy óhatatlanul sablonokkal közelítenek meg egy-egy problémát. Ezeket a sokszor veszélyes sablonokat gyűjti csokorba Gordon, és nevezi el őket a kommunikáció sorompóinak. Ezek, mint a sorompó, elterelik a problémával küszködőt attól, hogy önállóan jusson előre valamilyen igazi megoldás felé.

Ezzel szemben nyújtja a modell az értő figyelem módszerét. Ez nem más, mint a rogersi terápiás beszélgetés módszere, amennyire az egy 30 órás tréning keretein belül megtanítható. Szinonimái sokat elárulnak lényegéből: reflexió, figyelem az érzelmekre és a tartalomra, tükrözés. A problémával küszködő gyerek és – tegyük hozzá – felnőtt számára is fontos és segítő lehet, ha valaki végigkíséri azon az úton, amit egy probléma megfogalmazása, tisztázása jelent. Ez a segítség, ha a segítő fél igyekszik a beszélő által nehezen megfogható érzelmeket

kimondani, a tényeket rögzíteni. Az ilyen beszélgetés előnye nemcsak a „beszélőnél”, hanem a meghallgatónál is jelentkezik. Valóban megtudhat valamit a másik emberről.

A „klasszikus” Gordon-könyvek második logikai egysége az én-üzenetekkel foglalkozik. Az én-üzeneteket mindazokban a helyzetekben ajánlja Gordon, amelyekben a szülőknek, tanároknak vannak problémáik gyerekeik, tanítványaik viselkedésével. Az én-üzenet fogalma itt is egy ellentétpár – a te-üzenetekkel való összehasonlítás – segítségével világítható meg jól. Sokunkat arra tanított az élet, hogy ha valamilyen elfogadhatatlan viselkedéssel találkozunk, akkor azt – miután kellően feldühítettük magunkat – a „te” alannyal és a másik fél minél értékelőbb leírásával kezdjük meg. Harmadik elemként kerülnek ezekbe a mondatokba azok a konkrét megoldások, amelyeket egyedül helyesnek kiáltunk ki problémánk megoldására (Teszed le azt az ollót, bűdös kölyök!).

Az én-üzenetekben mindez kidobásra kerül. Az én-üzenet alanyai mi magunk vagyunk, tartalma pedig a másik értékelése helyett viselkedésének értékelésmentes leírása, illetve annak vázolása, hogy a másik viselkedése milyen konkrét hatással van most vagy a lehetséges jövőben rám nézve. Utolsóként egy jó én-üzenetnek tartalmaznia kell azt is, hogy mindez milyen érzést vált ki belőlem.

Az így megfogalmazott, első pillanatban furcsa mondatok (Félek, hogy elvágod a kezed, vagy megsebesíted a testvéred, ha kardnak használod az ollót, és olyan komoly sebet ejthetsz magadon vagy rajta, hogy vérezni fogtok, és nekem kell majd bekötözni benneteket, vagy orvost hívni!) úgynevezett felelősségüzenetek. Azáltal, hogy kimarad belőlük a konkrét megoldás felkínálása, a másik fél számára nyitva áll az út az ellentmondásra vagy a változtatásra. Mivel az én-üzenet nem minősíti a másik felet, ezért valószínűbb, hogy a problémákból nem harc, harag, sértődöttség lesz, hanem egyezkedés, megbeszélés.

Mindez azonban az én-üzenetek és az értő figyelem együttes használatát követeli a konfrontációk konstruktív megoldására. Az én-üzenet a konfrontáció megnyitására szolgál, az értő figyelem pedig a másik ember reakciójának pontos megértésére. Ha a konfrontált fél azt gondolja, hogy a másik által szóvá tett viselkedés valójában nem érinti őt kézzelfoghatóan, akkor ezek nem működnek.

E fél mondat a gordoni nevelésfilozófia egyik legfontosabb kulcsa. Mást és mást kell hogy jelentsen a tolerancia univerzális értéke az első, illetve a második esetben. Ha a másik fél viselkedése, igénye engem kézzelfoghatóan érint, pénzembe, fáradságomba kerül, testi kellemetlenségem lehet az ára a másik viselkedésének vagy igényének, akkor természetesen ebben mindenképpen ragaszkodnom kell egy olyan megoldáshoz, amely a fentieket megszünteti, illetve bekövetkezésüket elhárítja. A tolerancia itt azt jelenti, hogy ahelyett, hogy a saját megoldásomat erőltetem a másokra, hajlandó vagyok egy közös, mindkettőnk igényeit kielégítő megoldás kreatív megkeresésébe belefogni. Az utóbbi esetben erről persze szó sem lehet: ha igényeink kézzelfogható módon nem sértik egymást, akkor erre nem kell közös megoldást keresni.

Ez nem jelenti azt, hogy ez a Gordon által értékkonfliktusnak nevezett helyzet ne lenne számomra fontos. De mindannyian tudjuk, hogy kinek-kinek az értékei nem könnyen változtathatók, és egy ilyen értékünk – legyen az a hajviselet, vallási meggyőződés stb. – mennyire a személyiségünk magvát képezi. Az előzőekben vázolt első esetre ajánlja Gordon az általa III. módszernek nevezett (szemben a tekintélyelvű (I.), illetve az alávető (II.) módszerrel) 6 lépéses problémamegoldó eljárást.

A módszer amelyet Gordon Dewey-től, a nagy hatású amerikai pragmatista nevelésfilozófustól vett át, nem túlzottan meglepő az első pillanatra. Az első lépésben tisztázni kell a problémát, a másodikban megoldásokat kell gyűjteni, azok értékelése nélkül, míg a harmadik lépésben kerül sor az

ötletek értékelésére. A minden résztvevő számára elfogadható elképzelések közül választanak egyet a konfliktus résztvevői, és ezt az ötödik lépésben bevezetik, illetve a hatodikban ellenőrzik.

Hiszen mi ezt mindig így csináljuk – kiálthat fel az olvasó sok szülővel és tanárral egyetemben, aki magát a demokrácia mintaképének tartja. Bizonyosan sokak valóban így is csinálják, de az ördög, mint tudjuk, a részletekben van elrejtve: Vajon valóban sikerül-e mindig a konfliktusmegoldás első pontjában a résztvevők igényeit tisztázni, és nem rögtön a megoldásgyűjtésnek és az értékelésnek nekiesni? Vajon a második lépésben sikerül-e elkerülni azt, hogy csak a felnőtt félnek vannak megoldásai,

és a gyerekek szerény megoldáskísérletei nem kerülnek-e rögtön a szőnyeg alá besöprésre? Vajon ezek után a mindenkinek megfelelő közös megoldás kiválasztása helyett nem egy egyszerű szavazás dönt-e arról, hogy a kisebbségnek mihez kell kedve ellenére ragaszkodni? Vajon mindent elkövetnek-e a résztvevők, hogy a dolgok működjenek is, és vajon kitűzik-e előre az ellenőrzés belátható időpontját?

Ami az értékkonfliktusokat illeti, ezekkel kapcsolatban sem ajánl valami forradalmian újat Gordon. Értékeinket nemcsak, sőt talán nem is elsősorban szavakkal tudjuk átadni utódainknak, hanem sokkal inkább azzal, ha magunk is szavainknak megfelelően élünk, ha ezzel modellt tudunk adni a következő generációnak. Azzal, hogy amikor tanácsért fordulnak hozzánk, akkor valódi tanácsadóként viselkedünk, nem pedig tanítómesterként kioktatjuk, és pláne nem nyaggatjuk a másikat, hogy mindenképpen és mindig megfogadja azt, amit mi tanácsnak szánunk.

Az új Gordon könyv újdonságai

Az első két – magyarra is lefordított – Gordon-könyv üzenete abban állt, hogy a szülőknek, illetve a tanároknak meg kell

tanulniuk megkülönböztetni a tanár és szülők, illetve a gyerekek közötti kapcsolat alapeseteit, és ennek megfelelően kell a Gordon ajánlotta eszközöket alkalmazniuk. Az új Gordon-könyv ehhez képest annyiban új, hogy a konzervatív, büntetésre, jutalmazásra építő hatalmi eszközök helyett a gordoni eszközöket a gyerekek hatékony befolyásolásának eszközeiként ajánlja.

Filozófiai eszmefuttatásokkal, szociológiai és pszichológiai vizsgálatok eredményeivel bizonyítja, hogy a hatalomra építő szülői felfogás rombolja a gyermeki személyiséget, és a hatalom eszközei a gyerekek életkorával fordítottan arányosak. Ezért van az, hogy a tekintélyelvű családokban felnövő gyerekek olyan sokszor menekülnek a deviancia különböző formáihoz. Gordon és egész „szerzetesrendjének tapasztalata az, hogy a befolyásolás eszközeivel élő szülők sokkal hatékonyabbak gyerekeikkel kapcsolatban, és hogy az így felépített kapcsolatok melegebbek és hosszabb távra szólnak”.

Amíg a 60-70-es években Gordon egyaránt igyekezett harcolni az akkor uralkodó, a gyereket magára hagyó nevelés és az autoriter nevelési stílus ellen, addig a 80-as években az utóbbi stílus egyértelmű megerősödése miatt határozottabban ez ellen kellett küzdenie. Nem véletlen, hogy az új könyv második részének elején az alábbi kérdést teszi fel magának a szerző: „Miért van az, hogy a fegyelmező-ellenőrző modellje a gyereknevelésnek századokon át – kis módosulásokkal makacsul tartja magát? Miért próbálkoznak a szülők és a tanárok a büntető módszerekkel, mikor sok a bizonyíték arra, hogy ez milyen hatástalan a gyerekek viselkedésének megváltoztatására?

Miért gondolják a felnőttek, hogy jogosítványuk van a hatalomra épített fegyelmezésre, mikor minden bizonnyal felismerik, hogy a gyerekek harcolnak ezek ellen, vagy minden lehető módon igyekeznek az ilyen hatalomtól minél messzebb kerülni? Es miért képzelik a tanárok és a szülők, hogy ellenőrizhetik és kényszeríthetik a tizenéves fiatalokat, amikor már nincsen hatalmuk felettük?

A szülőkkel és tanárokkal folytatott három évtizedes munka tapasztalatai adtak néhány választ a fenti kérdésekre. Az emberek azért ragaszkodnak a keménykezű fegyelmező szerepének eljátszásához, mert azt gondolják, hogy e szerep egyetlen alternatívája az, ha engedékenyek, és ezt senki nem szereti, sem a gyerekekkel, és egyáltalán senkivel szemben sem. Ezt a gondolkodásmódot vagy-vagy gondolkodásnak neveztem könyvem egy korábbi fejezetében. Ha valóban csak két választási lehetőség van, akkor autoriternek lenni sokkal jobban tetszik a szülőknek, mint a megengedő magatartás. Inkább használom a hatalmamot, mint hogy a gyerekek kezébe adjam a hatalmat, inkább én ellenőrzöm őket, mint hogy káosz legyen, ami abból fakadna, hogy feladom az ellenőrzést felettük.”

Ezeknek a gondolatoknak a mai Magyarországon is van aktualitásuk. A kommunista „szocializmus” idején minden irányzat egyaránt másként leplezte magát. Míg az igazi autoriter nevelők vagy hallgattak, vagy szocialista lével öntötték le a maguk gondolatait, addig a többi tábor is hasonló rejtőzködésre kényszerült. Féltő, hogy ma, amikor a múltból minden tagadásra kerül, olyan dolgok is kiűzetnek, amelyek pedig a magyar hagyományban közel álltak mindahhoz, amit Gordon mond.

Az én üzenetek előtérbe kerülése

Mindezek után visszatérhetünk egy korábbi problémánkra, arra, hogy miért változtatta meg Gordon tanai felépítésének szerkezetét. Miért került előtérbe az én-üzenet és a III. módszer, és szorult háttérbe az értő figyelem? Mindennek számos oka van. A korábbi, a magyarra lefordított könyvekben követett rendszer szerint a módszer legbensőbb magva az értő figyelem. E nélkül nem lehet sem sikeresen konfrontálni, sem a szükségleti konfliktusokhoz a III. módszert alkalmazni. Az értő figyelem elsőnek való tárgyalása ezt a központi helyzetet tükrözi, valamint azt is, hogy Gordon számára Rogers tanítványaként és konzultáns pszichológusként ez volt a

kiindulási pont.

Az én-üzenetek „előretörését” azzal is magyarázzák, hogy a trénerok a tréningeken szeretnének mindjárt az elején valami kézzelfoghatót nyújtani a tanárok és szülők számára. Ennél mélyebb magyarázatot ad azonban Gordon, amikor új könyvében úgy fogalmaz: „azokat alternatív módszereket és eszközöket úgy fogom bemutatni, ahogyan azok a gyerekek legkorábbi éveiben alkalmazhatóvá válnak, mielőtt a nyelv és a kommunikáció eszközei teljesen kifejlődnek. Ezután fogom azokat a módszereket és eljárásokat bemutatni, amelyek a kétirányú kommunikációt igénylik.”

Ami az első érvet illeti, valóban sok tanfolyami résztvevő számol be arról, hogy az én-üzenetek megtanulásának nyomán sokkal bátrabban mer konfrontálni, és sokkal nagyobb eredményeket is ér el, mint korábban. Ugyanakkor azonban az én-üzenetek önmagukban nem elégségesek, és sokszor a korábbi alárendelő magatartás helyett nem az asszertív – önkifejező, önérvényesítő – magatartás születik belőlük, hanem egy másik rossz véglet, az autoriter magatartásra jellemző agresszivitás.

Mindez azzal a veszéllyel függ össze, amit Gordonnak nem is sikerül elkerülnie: A piacgazdaság versenye mindenkit portékájának feldicsérésére kényszerít. Így van ez Gordonnal is. A III. módszer világmegváltó eljárásának kikiáltása sajnos ehhez a tendenciához tartozik. Természetesen a III. módszer nagyszerű eljárás bizonyos konfliktusok – mint elmondottuk az úgynevezett szükségleti konfliktusok – megoldására, de nem alkalmazható univerzálisan. Tipikusan ilyen hibát követtek el egy iskola tanárai az általunk tartott kurzus után -, amikor tantestületi értekezleten akartak a III. módszer eljárását használva a tanulóktól elvárt erkölcsi normákkal kapcsolatban egységre jutni. Mindez azonban természetesen nem a szükségletek, hanem az értékek világa!

Ugyanakkor igaz az, és itt szeretnék visszakanyarodni az új

könyvben ajánlott genetikus tanítási rendszerhez, hogy a gyerekek élete az első időben az alapszükségletek körül forog. A szülők észre sem veszik, hogy mikor indul az a fejlődés, amely évekkel később az értékek különbségéhez fog vezetni. A III. módszer tehát nem univerzális, hanem „helyi” csodaszer, amely nem minden konfliktus, hanem sokkal inkább a mindennapi élet megszervezésével kapcsolatos konfliktusok megoldásában segít.

Ajánlás

Mindaz, amit Gordon az értékkonfliktusok kezelésével kapcsolatban mond, az nagyjából evidencia (modellnyújtás, tanácsadás), még akkor is, ha sok szülő ezt sem tartja be. A Gordon-modell újdonsága nem ez, hanem az, hogy a mindennapi élet összesűrűsödött konfliktusait értelmes rendszerbe lehet vele szervezni, és a rendszerből a konfliktusnak, problémának megfelelőt lehet elővenni. Ez az eszköztár azonban csak akkor lesz élő, ha a Gordon-módszert nem mint eszközyűjteményt, hanem mint modellt is fel tudjuk fogni. Modellt, amely az eszközökön túl filozófiai premisszákon is nyugszik, még ha ezek nincsenek is agyonhangsúlyozva, a könyvek készültek ugyanis a pragmatikus amerikai piacra.

Minden, még az amerikai puding igazi próbája is az evés! Mindenki csak saját maga győződhet meg a módszer erényeiről és hibáiról. Ajánljuk ezért ezeket a könyveket azoknak, akikben még él a vágy, hogy gyerekeik, legyenek azok vér szerintiek vagy iskolai tanítványok, az élet dolgaiban is kreatívakká, önmagukért és társaikért felelős felnőttekké váljanak.

Irodalom:

- . A szülői eredményesség tanulása. Gondolat Kiadó, Bp., 1990
- A tanári hatékonyság fejlesztése. A . módszer. Gondolat Kiadó, Bp., 1989

- Teaching Children Self Discipline at Home and at School. New Ways Parents and Teachers Can Build Self-Control, Random House, New York, 1989.

(Új pedagógiai szemle – 1992/1 85-90. o.)

További olvasmányok:

- Fóti Péter: **Thomas Gordonról, annyi év után...**
- Gordon tréningek Magyarországon